

Resiliens hinsides modstand og tilpasning – En samtidsdiagnostisk genealogi over tre begreber

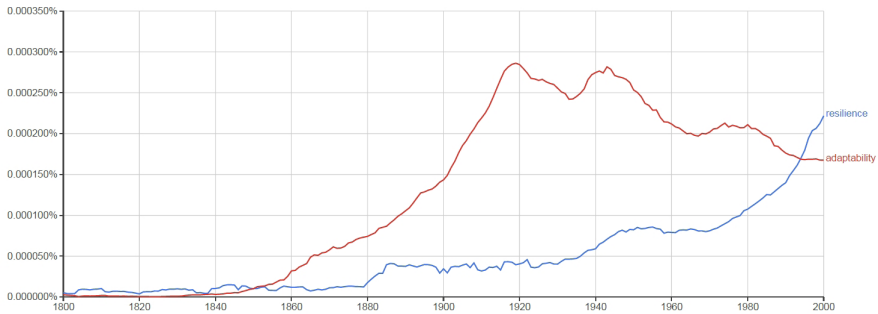
AF BUE RÜBNER HANSEN

SLAGMARK #73

SIDER: 117-139

Hvad kan vi gøre, mens vi venter på klimakatastrofen? Hvad kan vi gøre midt i den økonomiske krise? Hvad skal vi gøre, hvis vi ikke kan nå at tilpasse os til eller modstå de voldsomme forandringer, som er på vej? Et af tidens dominerende svar på disse spørgsmål er, at *vi skal udvikle resiliens*. Begrebet har spredt sig som en virus fra miljøvidenskaben til en lang række discipliner, som tematiserer kriseberedskab og krisehåndtering. Forskere, konsulenter, psykologer, generaler og statslige institutioner deltager i en voksende produktion af resiliensanalyser, resiliensstrategier, resiliensmanualer og resiliensrådgivning. Hvor man tidligere talte om sikkerhed og forsikring, modstandskraft og tilpasningsdygtighed taler man i stadig stigende grad om resiliens.

Men selvom den enorme interesse for resiliens er ny har lokalsamfund, befolkninger og økosystemer altid været resiliente. Det interessante ved resiliensstænkningens fremvækst er snarere, hvorfor den har spredt sig, og hvorfor den er blevet gjort til objekt for intens videns- og policy-produktion i vestlige lande. Hvorfor og hvordan har resiliens kunnet ”kolonisere adskillige områder for regeringsførelse [governance]” (J. Walker & Cooper, 2011, s. 144)? Og hvad fortæller det os om vores samtid, at resiliensbegrebet dukker op i diskurser ikke bare om terrorisme, sikkerhed og miljøkatastrofer, men i psykologiske manualer, folkesundhedsvidenskab, human ressource management, økonomi og udviklingsstudier?

Prævalens af resiliensbegrebet i google.books arkiv over bøger på engelsk. Bemærk stigning i brugen af formen "adaptability" omkring verdenskrigene.

Disse spørgsmål leder vores opmærksomhed bort fra bestemte resiliensstrategier og hen imod spørgsmålet om resiliensbegrebets semantiske indhold: Hvorfor kan det anvendes så mange steder? Samtidig orienterer det os imod dialektikken mellem begrebsudvikling og praktisk problemhåndtering indenfor en række praksisfelter, som regeringsførelse, katastrofehandtering, sociale bevægelser og virksomhedsledelse. Det inspirerer os til at spørge: Hvorfor anvendes det så mange steder? Hvad siger det om vores samtidstilstand, at den tilsyneladende kalder på *produktionen af resiliens*? Og hvad siger det om forskellige erkendeinteresser i dag, at så mange fortolker samtidens udfordringer gennem resiliens-perspektivet? Målet for artiklen er altså at knytte en undersøgelse af resiliensbegrebet med en praksis-orienteret samtidsdiagnose.

FRA SAMTIDSDIAGNOSE TIL GENEALOGI

Samtidsdiagnostiske studier af resiliensstærkningen peger generelt i to vidt forskellige retninger. På den ene side peger kritikere som Walker og Cooper på, at det systemteoretiske resiliensbegreb deler centrale antagelser med den Hayekianske neoliberalisme, for så vidt som begge afsværger muligheden for politisk styring af komplekse systemer til fordel for en *laissez faire* facilitering af økosystemers eller økonomiers selvorganisering og accept af, at disse til tider går igennem faser kendetegnet ved *kreativ destruktion* og regeneration. Mark Neocleous går så vidt som

til at skrive, at ”neoliberalt medborgerskab ikke er andet end oplæring i resiliens, forstået som en ny teknologi for selvet: en oplæring i at kunne klare enhver af de kriser kapitalen går igennem og alle de politiske forholdsregler staten sætter i værk for at redde den” (Neocleous, 2013, s. 5). På den anden side findes en række studier, som beskriver resiliensstærkheden som en essentiel ressource for grønne og lighedsorienterede sociale bevægelser (Camps-Calvet m.fl., 2015; D’Alisa, Forno, & Maurano, 2015; Hopkins, 2014). I dette perspektiv er resiliens ikke en styringsform, der tvinger individer til at tilpasse sig neoliberalismen, men en pragmatisk værktøjskasse for at opbygge modstandskraft imod samme neoliberalisme. Resiliens opererer altså i samme semantiske felt som *tilpasningsdygtighed* og *modstandskraft*, og forholdet til disse to begreber er afgørende for forståelsen af resiliens.

Begrænsningen ved disse samtidsdiagnoser er, at de kun i meget begrænset omfang historiserer resiliens, modstandskraft og tilpasningsdygtighed. De er enige om, at resiliensbegrebets fremvækst har at gøre med krise og stigende usikkerhed i samtiden; det vil sige efter afviklingen af den regulerede og integrerede velfærdsstatskapitalisme, som begyndte i 1950’erne. Men de undlader at nævne, at krise og usikkerhed langt fra er nye fænomener, og at forskellige former for krise og usikkerhed har kaldt på andre løsninger end resiliens. Dette er velkendt fra studier af styrings-, regulerings- og ledelsesparadigmer som *suverænitæt* og *sikkerhed* (Foucault, 2004), *biomagt* og *imperium* (Hardt & Negri, 2001), *nekropolitik* (Mbembe, 2001), samt *forsikring* (Ewald, 1991), *velfærdsstat* (Offe, 1984) og *immunisering* (Esposito, 2011; Lorey, 2011). Det kan uden tvivl være produktivt at læse resiliensstærkhedens fremvækst som et element i - hypotetisk set - et immuniserende skifte i den nekropolitiske (dødspolitiske) tilstand, som rammer befolkninger, som ikke har råd til forsikring under velfærdsstatens krise, og som rammer befolkninger i stater, som ikke kan eller vil tilbyde deres borgere sikkerhed imod økonomiske kriser og miljø- og klimakatastrofer. Men målet med denne tekst er ikke at underkaste resiliensbegrebet en reificeret samtidsdiagnostisk analyseramme eller en periodisering med dens nødvendige totalisering af vores samtid (Osborne, 2011). Målet er i stedet at tilnærme sig en samtidsdiagnose gennem en genealogisk læsning af resiliensbegrebet. Dette begreb benævner ikke en tilstand, som samfundet er i, men det beskriver befolkningers evne til at overleve ekstreme forandringer og foreskriver måder, hvorpå denne evne kan forbedres. Her bliver læsningen af forskellen mellem resiliens og andre fleksible og praksisorienterede begreber om overlevelse som

modstand og tilpasning centralt. Både modstand, tilpasning og resiliens kan forstås som dispositiver (Foucault, 1980), som kan spille en rolle både i regeringsførelse og ledelse (*governance*), i politisk selvorganisering eller i omsorg for selvet. Studiet af disse begreber tilbyder os altså en samtidsdiagnose, som er åben overfor kontingens og politisk handlen.

En sådan genealogi, som jeg foreslår her, må på den ene side spore begrebernes semantiske fleksibilitet og på den anden side forstå, hvordan de blev udviklet som interesserede og ofte konfliktuerende teoretiseringer af konkrete praktiske problemer. Dette kan forstås ved at se på, hvordan modstand, tilpasning og resiliens alle er blevet semantisk stabiliseret indenfor naturfilosofi og naturvidenskab. Det er begrebernes materialistiske og normative karakter, som har gjort dem anvendelige indenfor andre felter, som tænker strategier for overlevelse. Vi skal derfor først se, hvordan modstandskraft har rejst fra Epikurs og Newtons atomistiske fysik til Hobbes' politiske filosofi og Clausewitz' militærstrategiske tænkning, og siden hvordan tilpasningsbegrebet i Lamarcks og Darwins evolutionære biologi har inspireret Herbert Spencers politiske økonomi. Denne analyse åbner for en historisering af resiliensbegrebets fremvækst, som vil blive analyseret i tekstens tredje hovedafsnit. Her vises det, hvordan resiliensbegrebet efter sin spæde begyndelse i C. S. Hollings systemteoretiske miljøvidenskab er blevet en inspirationskilde for samtidige sikkerheds- og katastrofestrategier på en lang række felter. Ved hvert skridt i denne genealogi vil vi se, hvordan begreberne om modstand, tilpasning og resiliens bruges i modsatrettede og ofte konfliktuerende strategier.

MODSTANDSKRAFT: KRIG OG KONTRAKT

Fra Demokrits naturfilosofi til moderne naturvidenskab har modstand altid været central for forståelsen af materialitet. Vi skal senere se ingeniørvidenskabens bruge begrebet resiliens om materialers evne til at *modstå* slag eller tryk, hvilket rækker tilbage til Newtons mere abstrakte tese om materiens iboende kraft – *vis insita* eller *inerti* – som ethvert legemes *modstandskraft* imod at blive forandret (Newton, 1729, s. 2–3). Men hvor Newton og ingeniørvidenskabens bestemmer denne modstandskapacitet som passiv, som massens inaktivitet, er der en anden tradition, som sætter modstandskapacitet i tæt forbindelse med frihed. Således beskrev de antikke atomister Epikur og Lukrets modstand som en kapacitet til at bryde den evinde-

lige sekvens mellem årsag og virkning, som både gør sig gældende for atomer og mennesker: "[...] selvom mange er drevet af en ydre kraft [...] er der noget i det menneskelige bryst, som kan kæmpe imod denne kraft og modstå den" (Lucretius, 2001, s.42; Fowler & Fowler, 2002, s. 213). Epikur og Lukrets kan bruge modstands-begrebet om alle individuelle legemer, både mennesker og atomer, fordi de forstår dem som selv-defineret af deres singulære frihed, deres afvigelse fra den lige linje. Det drejer sig ikke om en metaforisk brug af naturfilosofiske begreber i etikken eller omvendt, men om en generel filosofi om den individuelle frihed og modstand mod at underkaste sig andre legemer eller højere magter.

Thomas Hobbes hører til denne tradition, når han taler om modstand som en nødvendighed i mellemmenneskelige relationer, hvor individer er tvunget til at forsvare sig selv på grund af deres "naturlige" fjendskab og konkurrence med hinanden (Hobbes, 1998, sektion VI). I denne "alles krig mod alle" er individernes relationer kendetegnet ved lighed, for selv den svageste kan slå den stærkes ihjel gennem list eller konspiration med andre. Krigstilstanden afkræver individerne et konstant modstandsberedskab, som først ophæves, når individerne underlægger sig en fælles magt og skaber det kunstige samfundsmæssige legeme, *the body politic*. Denne kunstige statslige enhed betyder samtidig en skabelse af et kunstigt kollektivt individ, der står i en krigstilstand med andre stater, der ligesom individer har en ret til at forsvare sig selv mod andre stater (Hobbes, 1998, s. 143). Men selv når individerne indgår den sociale kontrakt og underkaster sig suverænenes autoritet, har de stadig retten til modstand mod angreb og andres anklager (Hobbes, 1998; Sreedhar, 2010, s. 93). Denne ret har ikke blot sit grundlag i separate individer, den forudsætter også kontinuerlig retslig opretholdelse af adskillelsen mellem dem. Ifølge Hobbes afgiver subjekter deres ret til at forsvare *andre*, og de forpligter sig til at hjælpe suverænen med at straffe andre (Hobbes, 1998, s. 205). Derved underkastes konkurrencen mellem individer en øvre magt, der forhindrer den i at eskalere og udvikle sig til en egentlig krig. Hobbes' løsning på borgerkrigs-problematikken forudsætter altså en fortsættelse af krigen, både i form af statens kontinuerlige bekæmpelse af muligheden for kollektiv modstand mod staten, og i form af statens kontinuerlige forsøg på at styrke sin evne til at modstå angreb fra andre stater. Som Foucault har bemærket, er freden og politikken indenfor et statssamfund er altså fortsættelsen af krigen med andre midler (Foucault, 2004, s. 48–51). "Retten" til modstand viser sig at være en ganske pa-

radoksal ret, hvis vi forstår ret som en social konvention. For fjenden kan ikke garantere din ret til at øve modstand, og en despotisk stat vil ikke garantere din ret til forsvare dig selv. Derfor kan Hobbes også skrive, at en gruppe mænd, som allerede har brudt loven, ikke begår en ny ulovlighed ved at forsvare deres liv mod suverænenes håndhævelse af loven. Hos Hobbes går modstanden altså forud for magten og nødvendiggør den – og fordi magten aldrig helt formår at ophæve modstanden, bliver magtens nødvendighed kontinuerligt bekræftet.

Hobbes' atomistiske logik må forstås på baggrund af den engelske borgerkrigs erfaring og den stigende individualisering under handelskapitalismen i det 17. århundrede. For Hobbes var der en kontinuitet mellem de to, udtrykt ved tesen om, at konkurrence om velstand, anseelse og magt nødvendigvis leder til strid, fjendskab og krig. Men hvor borgerkrigen var en allestedsnærværende problematik hos Hobbes, begyndte den at træde i baggrunden for senere politiske filosoffer. Vi ser denne udvikling i Jean-Jacques Rousseaus *Samfundskontrakten*, hvor han insisterer på, at den atomistiske underkastelse af en samling mennesker under en mand, hverken skaber en egentlig sammenslutning, et offentligt gode eller et egentligt samfundslegeme, men kun slaveri. For Rousseau indebærer social sammenslutning ikke, at individerne overgiver deres frihed til en ekstern suveræn, men snarere at de i deres sammenslutning *er* suverænen. Målet er ikke at undgå borgerkrigen – for Rousseau er naturtilstanden karakteriseret ved gensidig indifferens snarere end krig – men at sikre menneskehedens overlevelse imod naturtilstandens *modstand*. Mennesker må slutte sig sammen, fordi naturtilstandens forhindringer for deres overlevelse er stærkere end de ressourcer enhver har til rådighed for at opretholde sin individuelle eksistens (Rousseau, 1782, s. 21), ligesom familier er bundet sammen af gensidig behovstilfredsstillelse, som binder børnene i lydighed overfor faderen, indtil de ikke længere behøver hans omsorg (Rousseau, 1782, s. 4). I takt med at Vesteuropæiske stater blev mere økonomisk og politisk integrerede – som udtrykt intellektuelt i fysikalismen og folkesuverænitetsstanken – skete der et skifte fra Hobbes' kunstige, mekanisk legeme henimod en forståelse af samfundet som en "naturlig", "organisk" krop (Böckenförde & Dorhn-van Rossum, 1978; Hansen, 2016). Selvom den organiske forståelse af samfundslegemet gør *reproduktionen* til et samfundsanliggende, bliver kvinders omsorgs- og reproduktionsarbejde bliver både naturaliseret og hengemt, som vi ser når Rousseau kun knytter den gensidige behovstilfredsstillelse til *faderen* (Pateman, 1988).

Denne gradvise samfundsmæssige politiske og økonomiske integration, som foregik både i teori og praksis muliggjorde både en intensivering af freden og af krigen. De materielle og menneskelige ressourcer til krigsførelse voksede. Snarere end lejetropper eller tvangsudskrevne soldater blev det politisk deltagende og økonomisk produktive, patriotisk motiverede folk definerende for staters evne til at forsvare sig selv. For den store militærteoretiker Carl von Clausewitz var netop spørgsmålet om *modstandskraft* centralt for forståelsen af krig. Clausewitz definerer krigens mål som en duel, hvor målet er at ødelægge fjendens modstandskraft (Clausewitz, 1989, s. 73). Krig handler ikke om at slå fjenden ihjel, men om at påtvinge fjenden sin vilje. Krigen udspiller sig over tid som en relation mellem forskellige kræfter, der udvikler sig ujævnt og forskelligt. ”Nogle gange udvider de sig nok til at overvinde inertiens eller friktionens modstand”, mens de andre gange er for svage. Clausewitz definerer modstandskapacitetens to basale og uadskillelige faktorer: De samlede midlers fjenden har til sin disposition (soldater, våben, forsyninger, kommunikationslinjer, transportmidler, osv.) og hans viljes styrke (Clausewitz, 1989, s. 77). Han kan derfor skrive, at fredsslutning ”altid vil slukke mangfoldige gløder, som ellers ville have fortsat med at ulme” (Clausewitz, 1989, s. 90).

Clausewitz’ *Om Krigen* er skrevet som en teoretisering af krigens karakter efter den franske revolution, som gjorde det muligt for Napoleon at mobilisere folkelige ressourcer og passioner og føre en hidtil uset form for offensiv krig. Men Clausewitz er i høj grad modstandskrigens teoretiker, som bemærket af Howard Caygill (Caygill, 2013). *Om Krigen* kan ikke forstås uden de løbende henvisninger til, hvordan den spanske guerillakrig mod Napoleon var i stand til at skabe en spredt modstandsform efter destruktions af de fleste af den spanske hærs regulære regimenter. Det er heller ikke nok at destruere fjendens militære kapacitet, for en krig er ikke vundet, så længe fjenden yder modstand, der undergraver evnen til at opretholde en besættelse. Den rene modstandskrig kæmpes uden nogen positiv målsætning, men den er ikke lig med ren passivitet, for målet er at svække modstanderes offensive kraft nok til, at han opgiver sit positive mål (Clausewitz, 1989, s. 93). Det er derfor, at det banebrydende ved Clausewitz’ analyse af moderne krigsførelse ikke blot knytter sig til hans forståelse af det brud Napoleons folkemobilisering udgør, men også af guerillakrigen som en unik moderne forsvarsform mod moderne hære (Clausewitz, 1989, s. 373, 592–3). Guerillakrigen introducerer et helt nyt modstandselement: en bevæbnet befolkning organiseret i relativt selv-

stændige militser. Uden at Clausewitz bruger begrebet *resiliens*, ser vi, at begrebet om modstandskraft overfor en fremmed militærmagts besættelse gør resiliensbegrebets semantiske indhold centralt for modstandsbegrebet. Både den folkelige resiliens – viljen til at fortsætte kampen trods fjendens overmagt og brutalitet – og den Napoleonske hær henter deres styrke fra det politiske, fra den reelle eller imaginære politiske integration af folk i ”nationen”. Clausewitz’ diktum om, at ”krigen er fortsættelsen af politikken med andre, nemlig voldelige midler” (Clausewitz, 1989, s. 87 & 605) handler altså ikke blot om, at statsledere har politiske mål med krigen, men at den moderne krig ikke kan føres uden en vis ”politisk”, dvs. institutionel og ideologisk, integration af befolkningen i staten. Jo mere stater interne subalterne grupper integreres og deres modstandskapacitet destrueres, desto stærkere bliver stater krigskapacitet, og jo mere ødelæggende bliver mellemstatslige krige.

Modstandsbegrebet giver os et begreb om en kontinuitet mellem politikken og krigen, hvor den politiske fred enten er lig med slukningen af modstandens gløder, eller en konstant slukningsindsats, dvs. en konstant integrationsindsats, som implicerer bekæmpelsen af mulige modstanderes uafhængighed, som vi så hos Hobbes. Men Clausewitz’s argument giver os en forståelse af guerillakrigen som opbygningen af en folkelig modstandskapacitet, hvorigennem forbindelserne mellem den besatte befolkning styrkes, mens forbindelserne med besætteren brydes (Clausewitz, 1989, s. 480).

Eksistensen af guerillakrigen bekræfter ideen om, at en given fred er en fortsættelse af krigen med politiske midler. Den folkelige deltagelse i guerillakrig afhænger af en fred karakteriseret ved en kontinuerlig konflikterfaring, af en fredstilstand, som ikke har slukket modstandens glød eller som selv giver anledning til nye modstandsformer. En sådan eksisterer, hvor freden ikke integrerer alle i en general institutionel og ideologisk reproduktion, men skaber en befolkning af ekskluderede, koloniserede, superudbyttede og arbejdsløse. Når de internt ekskluderede, er tvunget ud i overlevelsestrategier såsom landbesættelser, uformelle økonomier, kriminalitet og migration bliver deres fremmeste møde med staten politiet og andre tvangsinstitutioner såsom fængsler og tvangsaktivering. Modstand og overlevelse bliver uadskillelige. Denne tænkning er blevet sofistikeret i Maos, Guevaras og Fanons tekster om den anti-imperiale, anti-koloniale og revolutionære folkekrig (Fanon, 1968; Guevara, 2010; Tse-Tung, 2005), mens *The Black Panther Party for Self-Defence* udviklede lignende strategier i forhold til at organisere og styrke den

sorte befolkning i USA, som de beskrev som den ”indre koloni” (Bloom & Martin, 2014; H. P. Newton, 2009). I spørgsmålet om guerillakrig ser vi, at modstandsbe- grebet også åbner for en subaltern tænkning af politik. Som Carl Schmitt skriver i *Teorien om Partisanen*: ”Alliancen mellem filosofien og partisanen [...] udløste overraskende nye, eksplosive kræfter. Den ledte til intet mindre end sprængningen af hele den eurocentriske verden, som Napoleon havde forsøgt at redde og som Wienerkongressen havde håbet på at restaurere” (Schmitt, 2010, s. 57).

Det er svært at forestille sig denne subalterne modstandskraft uden eksistensen af mangfoldige resiliensformer, hvorigennem koloniserede befolkningsgrupper over- levede kolonimagternes forsøg på at destruere deres modstandskraft. For Schmitt eksisterede der to former for partisansk politik: Lenins universalistiske politik, hvor ambitionen var en global borgerkrig mod kapitalismen og imperialismen, og Maos nationalt orienterede anti-imperiale revolution, som ifølge Schmitt udgjorde et al- ternativ til verdensrevolutionen (Schmitt, 2010, s. 62–63).

Den effektive modstandskraft afhænger af og består i evnen til helt eller delvist at løsne sin overlevelse, sin reproduktion, fra modstanderens. Modstandskapaciteten ligger altså ikke alene i friheden og viljen, men også i de ressourcer, der muliggør dem. Individet og staten er kun frie, hvis de besidder de nødvendige ressourcer til at yde modstand. Som C.B. Macpherson har vist, er Hobbes’ individualisme ud- tryk for en periode, hvor individers direkte gensidige afhængighed i stadig større grad blev afløst af en afhængighed af markedet, dvs. et skifte fra feudalismens bånd til markedssamfundets konkurrence mellem besiddende individer (Macpherson, 1962). Som Carole Pateman og Charles W. Mills har understreget, blev kontrakt- teoriens frihed dog kun fuldt udstrakt til mandlige familieoverhoveder og ikke til kvinder, tyende, slaver og fattige (Mills, 2014; Pateman, 1988). Det er forsimplet at sige, at de blev udelukket, *fordi* de var kvinder, slaver, tyende og fattige. Kontrakt- teoriens implicite eller eksplicite udelukkelse af disse grupper var snarere en teo- retisk legitimering af et faktum: Individer og staten er kun frie for så vidt de besid- der, og deres vigtigste besiddelse er ressourcerne til at forsvare deres frihed, enten i retten eller på slagmarken. Den politiske filosofis eksklusion af disse grupper ville have været absurd og uden overbevisningskraft, hvis disse grupper kunne forsvare deres frihed, dvs. hvis de ikke var underlagt en dominans, som ødelage deres mod- standskapacitet. Subalterne grupper yder modstand, men denne modstandskraft er stærkt begrænset, fordi deres sammenslutning konsekvent undertrykkes, og fordi

deres uafhængighed forhindres af kontrakter, som håndhæves af staten (ægteskabs- og arbejdskontrakter, samt slavekontrakten som ejendomskontrakt). Den klassiske individualisme forudsatte patriarkalske husstands kvinder, tyende og slaver, for den frie mands frihed og uafhængighed var betinget af, at han kommanderede andres reproduktive arbejde. Grundlaget for modstandskraft er altså ikke blot individets styrke og vilje til frihed, men hierarkier – eller netværk – af afhængighed og dominans, omsorg og arbejde, samt kontrol over socio-økologiske ressourcer.

Den udviklede modstandskraft, som muliggør fjendskab og åben krig baserer sig altså både på en gruppes eller stats egen integrerede reproduktion (hierarkisk eller egalitært) og på adskillelsen af dens reproduktion fra fjendens. Krig underminerer samhandel med fjenden og skaber international disintegration og kræver dermed en højere grad af intern integration i et land (eller en blandt en gruppe allierede).

TILPASNINGSEVNE: KRISE OG KONKURRENCE

Ideen om tilpasning er central for at forstå udviklingen af den produktive og reproduktive integration, som vi har set var central for den moderne stats modstanddygtighed og indre kohærens. I det 19. århundrede skiftede den vesteuropæiske tænkning i retning af en organisk begrebslighed, som tænkte den samfundsmæssige organisering som en spontan proces, hvorigennem sammenspillet mellem atomiserede individer ledte til et funktionelt differentieret samfund, en økonomisk arbejdsdeling. Skiftet kan også spores i en glidning i meningen med ”økonomi” fra kongens husholdning, hvor det politiske legeme bliver holdt sammen af suverænen, til den samlede samfundsmæssige udveksling og produktion, hvor legemet holdes sammen af sin egen interne selvorganisering. Der blev udviklet mange mere eller mindre behjælpelige forståelser af, hvordan sammenspillet mellem adskilte atomiserede aktører på markedet kunne producere et fredeligt og integreret ”organisk” samfundslegeme. Adam Smith tyede til det metafysiske begreb om markedets ”usynlige hånd”, mens Immanuel Kant tyede til ideen om en spontan orden, der opstod af menneskers konkurrenceprægede ”asociale socialitet”, hvorigennem selviskhed og modsætningen til andre inspirerer individer til at arbejde og overvinde deres ”naturlige dovenskab” (Kant, 2004; Smith, 1904, 4. tese.). Kant og Smith lagde ikke skjul på, at økonomien havde politiske betingelser af en mere hobbesiansk karakter, nemlig at staten fungerede som garant for valutaens gangbarhed, ejen-

domsrettens ukrænkelighed og kontraktens bindende karakter. Men hvor staten for Hobbes var nødvendig for at skabe orden ud af krigstilstandens kaos, præsenterede Kant og Smith mellemmenneskelige forhold som årsag til deres egen orden, som staten blot skulle facilitere.

Det er i forbindelse med det sidstnævnte problem, at begrebet om *tilpasningevne* (adaptation) bliver vigtigt. Begrebet kom oprindeligt fra Jean-Baptiste Lamarcks tese om organismers tilpasning til deres lokale miljø gennem brugen af visse organer og ubrugeligheden af andre (som ideen om at fugles næb tilpasser sig deres fødekilder). Også Erasmus Darwin, Charles' farfar, teoretiserede organismens struktur som et produkt af arv og tilpasning til dens miljø (Turner, 2013, s. 283). Adam Smith brugte ordet "adapt" i denne forstand i hans analyse af, hvilke typer af fiskerbåde er bedst tilpassede til sildefiskeri i de skotske farvande (Smith, 1904, s. 21). Ideen om at tillærte træk kunne nedarves var for dem nødvendigt for argumentet om, at arter forandrer sig over tid – uden denne idé måtte arter antages at være skabt en gang for alle. Det var først Charles Darwin, som ved hjælp af sin læsning af Thomas Malthus' politisk økonomiske og demografiske teorier, introducerede en anden forståelse af arv. Med Malthus' tese om, at en arts frugtbarhed overstiger den næring, som står til rådighed (Malthus, 2008), kunne Darwin beskrive naturen som en kamp til døden om begrænsede resurser, hvor de bedst tilpassede ville overleve (Darwin, 1887, s. 45; Ghiselin, 1969, s. 59). I stedet for en tilpasningspragmatik, der var mere interesseret i økologiske nicher og læring, fokuserede Darwin på en statistisk forstået tilpasning på populationsniveau, som blev formidlet gennem artsvariationens tilfældighed og dødens allestedsnærværelse i en verden af overskudsbefolkning. Begge meninger af tilpasningsbegrebet gled ind i økonomien. Her beskrev det relationelle aktørers pragmatiske tilpasning, og hvordan blinde evolutionære dynamikker gennemtvinger generel gensidig tilpasning ved at belønne de aktører, der tilpasser sig, og lade de utilpassede gå konkurs eller sulte. Den sociale arbejdsdeling, som integrerer forskellige individer i en gensidig udveksling og reproduktion, opstår altså, fordi de kan vinde på at tilpasse sig andre aktørers markedsaktivitet eller gå til, hvis ikke de tilpasser sig. Vi kan derfor forstå konkurrencedygtighed, fleksibilitet, produktivitet og specialisering som forskellige tilpasningsstrategier.

Tilpasningsbegrebet gav et ikke-metafysisk begreb om økonomien som værende selvstændigt ordensskabende. Denne tanke styrkede samtidig argumentet om, at statens rolle aldrig kan være at styre økonomien, men højest at facilitere dens

selv-organisering, hvilket er grundlaget for liberalismens forsøg på at afpolitiserer økonomien. For den indflydelsesrige, liberalistiske tænker Herbert Spencer drejede tilpasning sig både om at tilpasse produktionen til lokale forhold for at udnytte dem bedst muligt, og om at regeringen skulle tilpasse sig befolkningens spontane produktive aktivitet. Statslige institutioner måtte tilpasse sig de spontant formede institutioner, som i modsætning til den korrumpere aristokratiske regering blev formet af det kreative borgerskab. God regeringsførelse, dvs. en regeringsførelse, der ikke leder til modstand, kræver, at man tilpasser lovene til menneskeheden nuværende tilstand og ikke til ideer om, hvordan menneskeheden burde være (Spencer, 1907, s. 253, 224). Spencer peger på, hvordan krig tvinger staten til at underlægge den spontane samfundsmæssige organisation krigens logik, hvorved borgerne næsten gøres til ”slaver af staten” (Spencer, 1907, s. 228). Men tilpasningen krævede med nødvendighed sin egen form for tvang, for den ”ubeskæftigede klasse” (*the idle class*), og den ”kriminelle klasse” måtte underkastes disciplin, der kan kurere de ubeskæftigede fra den dovenskab, som lokker dem ud i kriminalitet (Spencer, 1907, s. 179).

Når den naturlige tvang [*compulsion*] til at arbejde er blevet undveget, må lovovertræderen sættes i en situation, hvor han ikke kan undgå den. Og det er netop dét, jeg foreslår med mit system. Det fungerer sådan, at dem, som af natur er dårligt tilpasset til det sociale livs betingelser, sætter sig selv i en situation, hvor de bliver tvunget til at tilpasse sig, fordi det eneste alternativ til tilpasning er sult. (Spencer, 1907, s. 179)

I modsætning til direkte tvang er der tale om en magt, som ikke blot er produktiv, men ”frivilligt produktiv” (Spencer, 1907, s. 179). Tilpasning er både en ledelsesform og en livsform. Den er en integrerende biopolitik – administration af populationers liv – i sultens, dvs. dødspolitikens skygge. Og den er en mængde af livsstrategier, som ikke blot afhænger af behovet og af frygten for at miste alt, men som også giver retning til begæret ved at love fordele til de bedst tilpassede. Denne teori om den fredelige økonomiske integration afhænger ikke blot af intern vold, men legitimerer også ekstern erobring. Således beskrev Spencer civilisation som den grad af tilpasning, der allerede har fundet sted, hvorved han kunne foreslå, at det Britiske Imperiums overlegenhed var baseret på deres tilpasningsevne, og at civilisering af resten af verden måtte foregå gennem denne verdens tilpasning til britisk dominans (Spencer, 1873, s. 78).

Men ligesom kolonialismen ledte til modstandsformer som set ovenfor, var den organiske integration af samfundet altid ufuldstændig. Jean Charles Léonard de Sismondi og G. W. F. Hegel viste, hvordan udviklingen af den samfundsmæssige produktivitet ville lede til overflødiggørelsen af mange arbejdere, som dermed ville blive tvunget ind i en atomiseret subsistensløs eksistens (Hegel, 1991, s. 453; Hirschman, 1976, s. 3; Sismondi, 1991, syvende bog; Sowell, 1972). Det betød, at modstandsbegrebet blev ved med at spille en rolle, for så vidt at arbejdsløshed, særligt når den ”normale” konkurrence kommer til udtryk i en krise, skaber en ”overskudsbefolkning”. Denne befolkning stod helt eller delvis uden for den generelle samfundsmæssige reproduktion og derfor overfor et valg mellem at gå til eller at slutte sig sammen for at gå i direkte konflikt med den herskende orden. Det var med udgangspunkt i eksistensen af sådanne befolkninger, og en fremskrivning af deres vækst, at Karl Marx og Friedrich Engels foreslog, at den latente sandhed om den daglige klassekonflikt var en borgerkrig mellem klasserne, hvis yderste konsekvens kunne være en ”revolutionær omformning af hele samfundet eller [...] de kæmpende klassers fælles undergang” (Marx & Engels, 1972, sektion 1). På den anden side kan vi se tilpasning som et alternativ til klassekamp, som en regeringsførelse, der forsøger at undgå modstand, både gennem en individualiserende styring af individer med henblik på deres tilpasning (hvad Foucault beskrev som *gouvernementalitet*, Foucault, 2000) og en vilje til at indgå i klassekompromisser og skabe velfærdsinstitutioner. Hvis vi forstår ”klassekamp” deskriptivt i stedet for som slogan, kan vil beskrive det som udtryk for den strukturelle umulighed af tilpasning mellem sociale grupper eller den politisk uvilje imod tilpasning, enten ”fra oven” eller ”fra neden”. Klasse er et historisk navn for aktørerne i sådanne konflikter.

Den idéhistoriske læsning af tilpasningsbegrebet gør det klart, at begrebet må forstås som et element i en tænkning af praktiske problemer og udfordringer, med fokus på spørgsmålet om, hvordan individer og samfund reproducerer sig selv. Det handler om social reproduktion i en dobbelt forstand, nemlig om hvordan en samfundsformation sikrer sine egne reproduktionsbetingelser (Althusser, 2014), og hvordan forskellige befolkningsgrupper, som ikke kontrollerer livets fornødenheder, forsøger at få adgang til dem (Caffentzis, 1999; Mohandesi & Haider, 2015). Begrebet om tilpasningsdygtighed kan både beskrive, hvordan reproduktion sker, og foreskrive strategier for reproduktion. Presset på individer for at tilpasse sig leder til, at de deltager aktivt i at forme og performe sig selv på en måde, der kan hjælpe

dem til at få eller beholde en plads i et samfund karakteriseret ved flydende positioner og usikkerhed. Sådanne strategier former subjektiviteter og ideer om klasse og nation, og de skifter over tid.

Hvis vi kan beskrive modstand som en forsvarsstrategi i en situation karakteriseret ved vold og fjendskab, så må vi forstå tilpasning som en overlevelses- og reproduktionsstrategi i en situation, hvor usikkerhed og konkurrence er grundforhold. De karakteristiske personifikationer af modstanden er statsmanden, generalen og guerillaen, mens de for tilpasningen er teknokraten, direktøren og den fleksible, omstillingsparate arbejder. Fælles for tilpasning og modstand er, at de kan beskrives som overlevelsesstrategier. Disse strategier kan både være komplementære og modsatrettede. Hvis man er fuldt ud modstandsdygtig mod forandring, er der for eksempel ingen grund til at tilpasse sig, mens en ekstrem tilpasningsdygtighed overflødiggør modstand mod forandring. Promoveringen af tilpasningsdygtighed og modstandskraft er en dybt politisk affære, som berører selve det politiske fællesskabs eksistensbetingelser og struktur.

RESILIENS: KATASTROFE OG KLIMAFORANDRING

Resiliens benævner et systems eller en populations evne til at overleve en katastrofe, som er så voldsom, at det hverken er muligt at modstå eller at tilpasse sig den. Resiliens henviser altså til den overlevelsessevne, som ligger hinsides modstandskraften og tilpasningsevnen. Indtil 1960'erne var resiliens primært et begreb indenfor ingeniørvidenskaben, der beskrev et materiales evne til at modstå tryk eller slag, ikke ulig Newtons fysiske modstandsbegreb. Resiliensbegrebets spredning til en række andre felter begyndte dog først for alvor, da det blev taget op indenfor den gryende miljøvidenskab. Herved skiftede begrebets mening fra et mekanistisk-fysisk til et organisk og systemteoretisk betydningsfelt. I en indflydelsesrig artikel fra 1973 foreslog den canadiske miljøforsker C.S. Holling, at hvor ingeniører spørger til et materiales kvantitative stabilitet, så rejser de biologiske systemers resiliens en række spørgsmål om et systems kvalitative sammensætning og overlevelse. Resilienstænkningen blev altså oprindeligt udviklet for at hjælpe beslutningstagere og miljøforkæmpere med at forstå, hvor økosystemers bristepunkter lå. Det handlede om at analysere, hvor langt meget man kunne udnyttelse en naturressource som f.eks. en fiskebestand uden at bringe systemets overlevelse i fare. Siden 1980'erne

har C.S. Holling og skiftende samarbejdspartnere lavet en banebrydende indsats for at udbrede resiliensstærken, hvilket giver os endnu et eksempel på overførslen af et begreb, som henter sin stringens og prestige fra en naturvidenskabelig diskurs, til samfundsvidenskaben og regeringskunsten.

Ligesom modstandskraft og tilpasningsdygtighed refererer resiliens til overlevelsens betingelser og strategier. Den mest udbredte skelnen mellem resiliens og modstandskraft i miljøvidenskaben bestemmer modstandskraft som evnen til at modstå et angreb eller hastig forandring uden at forandre sig, mens resiliens handler om hvorvidt og hvor hurtigt en population eller et økosystem ”vender tilbage til dets referencetilstand (eller dynamik) efter en kortvarig forstyrrelse” (Grimm & Wissel, 1997, s. 325). I deres grundbog *Resilience Thinking* definerer miljøøkoologerne Brian Walker og David Salt resiliens som ”et systems evne til at absorbere forandringer og forstyrrelser uden at miste sin grundlæggende struktur og funktion – sin identitet” (Walker & Salt, 2012, s. 113), mens en anden definition taler om resiliens som ”størrelsen af det chok et system kan absorbere og forblive indenfor en given tilstand; graden af et systems evne til selv-organisering, og graden af dets evne til at bygge kapacitet for læring og tilpasning” (Folke et al., 2002). ”Forstyrrelse”, ”forandring” ”absorption” og ”tilpasning” er her eufemismer, for i resiliensstudier er der typisk tale om et massivt pres (såsom overfiskeri) eller en kortvarig katastrofe (såsom skovbrand). I modsætning til disse kan *tilpasningsevne* defineres som en løbende og langsigtet evne til at tilpasse sig et pres, f.eks. fra konkurrerende organismer eller langsom miljømæssig forandring. Tilpasningsevne handler ikke så meget om en populations eller et systems overlevelse, men om dets evne til at opretholde en løbende ligevægt i antal og styrke.

Inden for miljøvidenskaben er det klart, at den stigende interesse for resiliensbegrebet hænger sammen med en interesse i studiet af forurening, overudnyttelse og klimaforandring. Der er altså tale om en interesse i situationer, hvor en ligevægtstilstand er så forstyrret eller en katastrofe så uafværgelig, at modstand og tilpasning er utilstrækkelige. Derfor kan Walker og Salt omdefinere tilpasningsevne som aktørers evne til at styre og håndtere (*manage*) et systems resiliens (Walker & Salt, 2012, s. 113, 119). Studiet af miljømæssig resiliens er et værktøj for menneskelig tilpasning til et økosystems grænser. Det er denne tekniske og ledelsesmæssige interesse, som danner grundlag for meget af arbejdet for at generalisere resiliensbegrebet hinsides miljøvidenskab. Det gør sig særligt gældende for Hollings forskningskonsortium

The Resilience Alliance, hvor Holling sammen med økonomer og miljøforskere har arbejdet på at generalisere begrebet til studiet af komplekse ”økonomiske, økologiske og sociale systemer” (Gunderson & Holling, 2002; Holling, 2001).

Med resiliensbegrebets rejse ind i sikkerhedsforskning og katastrofemanagement skiftes fokus fra økosystemers resiliens overfor social påvirkning til sociale systemers overlevelsessevne i katastrofesituationer. Disse aspekter mødes i en rapport fra det amerikanske sikkerhedsministerium med titlen *National Strategy for Homeland Security*. Denne tekst taler om vigtigheden af at opbygge kritiske infrastrukturers og kerneressourcers specifikke resiliens, mod ”fjendens planer”, men også om en mere generel systemisk resiliens, der både gælder ”den amerikanske ånd” og økonomi (Homeland Security Council, 2007, s. 3). I en senere rapport om Occupy-bevægelsens solidaritetsarbejde i forbindelse med orkanen Sandy, som i 2012 særligt ødelagde en række fattige kvarterer i New York, skriver det samme ministerium om nødvendigheden af at opbygge og understøtte ”borgerresiliens” og ”resiliente sociale netværk” for at forberede nationen på kommende naturkatastrofer (Ambinder & Jennings, 2013). Mens modstanden forsøger at afværge anslaget, og tilpasningen forsøger at udgå det på forhånd, er resiliens defineret som evnen til at komme tilbage efter et ødelæggende anslag. Resiliens er kun nødvendig, hvis man antager, at modstands- eller tilpasningsevnen er utilstrækkelig, enten fordi viljen eller evnen til tilpasning eller modstand ikke kan tages for givet eller mangler. Resilienstænkningen kan altså have at gøre med vilje og evne, med en politisk prioritering af resiliens over modstand og tilpasning eller med et ændret trusselsbillede eller institutionel kapacitet.

I deres kritik af resiliens-tænkningens viser Walker og Cooper, at den fungerer som en både pragmatisk og teoretisk guide for den politiske vilje, som er i overensstemmelse med neoliberalismen som doktrin og regeringsform, med dens fokus på at ansvarliggøre individet og dens *laissez-faire*-tilgang til statslig styring. Det gælder, når en præsentation til katastrofemanagement slår fast, at resiliens er mere fleksibelt og billigere end modstand (Green, 2008). Hvor opbygningen af modstand mod katastrofer kræver store dyre strukturelle investeringer med vedligeholdelsesomkostninger (bunkers mod luftangreb, sikkerhedsscanninger og overvågning mod terror, diger og dæmninger mod oversvømmelser, osv.), så bygger resiliens på en høj grad af frivillighed og indsatsfleksibilitet, hvor statslige aktører faciliterer civilsamfundets selvorganiserede katastrofe-indsats. Walker og Cooper

peger på, at resiliens ligesom tilpasningsdygtighed let kan blive et socialdarwinistisk begreb, der legitimerer en politik, der lader falde hvem og hvad, der ikke kan stå. Hermed bliver resiliens et værktøj for politiske og økonomiske interesser, som antager, at konstant omkalfatrende forandring ikke blot er et grundvilkår, men også en mulighed for opfindelse og investering (J. Walker & Cooper, 2011, s. 154). Dette var tilfældet i New Orleans, hvor mange års besparelser på vedligeholdelsen af byens diger ledte til store oversvømmelser under orkanen Katrina, og siden en udrensning af fattigere og fortrinsvis sorte beboere til fordel for nye eksklusive lejlighedskomplekser (Johnson, 2011). Staten fralægger sig ansvaret for fattige befolkningsgruppers sikkerhed skaber en yderligere sårbarhed overfor katastrofer, som undergraver disse gruppers modstandskraft mod *gentrifikation* som genopbygningsagenda. Resilienstænkningen bliver altså nødvendig, når man politisk har valgt at spare på modstandsstrukturer som diger, og denne tænkning er økonomisk lukrativ, så længe omkostningerne bæres af ofrene, og så længe genopbygningen udgør en forretningsmulighed. Her ser vi et skifte fra det statslige modstandsparadigme, hvor regeringer og stater forsøgte at legitimere sig selv ved at optræde som befolkningens beskytter og ved at styrke sig selv i konkurrencen mod andre stater ved at opbygge modstandskraft.

Resilienstænkningen er dog også udtryk for en svigtende *evne* til at opbygge tilpasnings- og sikkerhedsstrategier, som går ud over neoliberalismens politiske vilje til at underfinansiere sådanne programmer. Som vi har set giver modstandsstrategier kun mening imod en kendt fjende eller trussel, og tilpasningsstrategier fungerer kun overfor relativt stabile og allerede kendte udfordringer. Men meget tyder på, at forfinelsen af disse strategier har ledt til et andet og mere diffust trusselsbillede. Vestlige staters overlegne militære angrebs- og modstandskraft har tvunget mulige fjender til at kæmpe en mere irregulær kamp. Og da det ikke er muligt at forsvare sig fuldstændig imod guerilla- eller terror-taktikker, så er resiliens kommet på dagsordenen i sikkerhedsforskningen, særligt siden 11. september 2001. Samtidig har den økonomiske konkurrence på globalt plan skabt en økonomisk integration af starter og firmaer gennem en mangfoldighed af tilpasningsstrategier. Dette har skabt en stigning i den globale udledning af drivhusgasser, ligesom det har nødvendiggjort finansielle kapitalbevægelser af en størrelse, som er umulig at kontrollere for den enkelte stat. Disse processer har skabt krisesituationer, hvor tilpasning bliver utilstrækkelig: fra de finansielle nedsmeltninger i Østasien i 1997 og i Nordatlanten

i 2008, over ekstreme vejr­fænomener som orkanerne Sandy og Katrina, tørken i Californien, til de store oversvømmelser i Chennai og Nordengland i 2015. Resiliens­stækningens fremvækst er altså ikke blot udtryk for en neoliberal dagsorden eller en disciplinær kolonialisering, men også for et ændret globalt trusselsbillede.

Som styreform præsenterer resiliens­stækningen sig selv som løsning på statens manglende evne til styring, snarere end en strategi for genopbygningen af denne evne. Når staten opfordrer borgere til at skabe netværk af gensidig solidaritet og kommunikation, skaber den samtidig betingelserne for at folk overvinder den sociale individualisering og opbygger en social modstandskapacitet som også kan vendes mod staten. Denne situation udgår en klar risiko for stater og en stor mulighed for anti-systemiske sociale bevægelser, hvad end de er åbne og transversale eller etnisk eller religiøst baserede. Sådanne bevægelser får vind i ryggen, hvis de formår at transformere resiliens til modstand, og de bliver reaktive og identitære med mindre modstandens reaktive handlen kan ophæves til en aktiv og kompositorisk politik, som samler mennesker på tværs af eller hinsides deres adskilte identiteter.

KONKLUSION

Resiliens har altid eksisteret. Ifølge Holling er resiliens en egenskab ved alle økosystemer, og selvom Clausewitz ikke brugte begrebet, kan vi forstå den spanske modstand mod Napoleon som baseret på resiliens. Vi ved, at byer er blevet genopbygget efter krig og naturkatastrofer, så længe de har eksisteret. Koloniserede befolkninger opbyggede ny modstandskraft, når kolonimagterne havde haft held til at destruere deres modstandskraft. Resiliens­taktikker eksisterede altså i mangfoldige specifikke former før brugen af resiliens­begrebet. Disse resiliens­former var marginale for en regeringsførelse, der forsøgte at monopolisere og legitimere det statslige magtmonopol ved at tilbyde befolkningen sikkerhed mod ydre fjender og ved at udkonkurrere eller destruere andre former for sikkerhed. Og i den moderne sikkerheds- og velfærds­stats fredsperiode har traditionelle resiliens­strategier fået lov at ruste. Staten skulle nok tage sig af det meste, og derfor var der mindre grund til at opretholde de sociale relationer, som danner grundlag for social resiliens. Nu kalder klimaforandringer, terror og finanskriser så på folkelig resiliens, særligt i lande som USA, hvor nedskæringer har svækket statens evne til at beskytte befolkningen. Cooper og Walker (2011) har uden tvivl ret i, at resiliens­stækningen har

spredt sig, fordi systemteoriens tværdisciplinære karakter har stillet resiliensbegrebet til rådighed for mange discipliner, og fordi den har mange fællestræk med det fremherskende paradigme i økonomisk tænkning. Men begrebets spredning har også en pragmatisk side: Alt tyder på, at resiliensstænkningen har spredt sig, fordi de mange sociale resiliensformer ikke længere kan tages for givet, og fordi resiliens er blevet en generel nødvendighed og strategisk målsætning for regeringsførelse.

Resiliensstænkningens betydning i nutiden peger samtidig på bredere ændringer i den måde vores samfund fungerer på. Jo større vægt, der ligges på resiliens over modstand og tilpasning, jo mere risikopræget og usikker er den sociale integration igennem marked og stat. Markedstilpasningens legitimitet og funktionalitet afhænger af, at den skaber former for fredelig konkurrence, som hverken leder til krig eller katastrofe. Den statslige monopolisering af modstandskraften var central både i skabelsen og legitimeringen af den centraliserede statsmagt. Når befolkningsgrupper overlevelse i stadig større grad afhænger af deres selvorganiserede resiliens, så betyder det også, at loyaliteten til staten og troen på markedet svækkes. I løbet af teksten har jeg antydnet muligheden af en periodisering af vestlige staters integrations- og overlevelsestrategier, som består af tre epoker: modstandens, tilpasningens og resiliensens. Men at etablere en sådan periodisering teoretisk – snarere end som narrativ – kræver en umulig totalisering af en periode og en afgrænsning af givne stater fra deres ydre betingelser såsom international handel og kolonial ekstraktion. Det centrale er i stedet analysen af modstand, tilpasning og resiliens som strategiske dispositiver i forhold til historiske problemer som krig og konflikt, konkurrence og krise, klimaforandring og katastrofe.

Denne analyse må indeholde en undersøgelse af, hvordan resiliens-, modstands- og tilpasningstænkningen former og begrænser den politiske tænkning og handling. Disse tankeformer deres samtids destruktive tendenser for givet uden at kritisere de processer og interesser, som skaber risikoen for katastroferne. Modstand fokuserer på krigen i stedet for de fænomener, som undergraver krigsviljen, såsom den grænseoverskridende solidaritet og de sociale netværk, der muliggør militærnægtelse. Tilpasning fokuserer på konkurrenceevnen, snarere end det samarbejde eller den arbejdsnægtelse, som undergraver konkurrencen. Og resiliens forbereder os på katastrofen uden at tænke skabelsen af en social og politisk økologi, som ikke er katastrofeskabende. Alle tre begreber orienterer vores tænkning og opmærksomhed imod akutte og uopsættelige trusler og bortleder dermed vores opmærksom-

hed fra de strategier og taktikker, som undersøger og aktualiserer muligheder og alternativer. I sig selv er resiliens, tilpasning og modstand reaktive, med mindre de sættes i kontakt med en tænkning og praksis omkring alternativer, som i yderste konsekvens kunne gøre dem overflødige.

Men konflikter, konkurrence og katastrofer er virkelige problemer, som kun kan ignoreres af de privilegerede. For det overvældende flertal må muligheden for fred, samarbejde og økologi afsøges *igennem* en politisering af modstand, tilpasning og resiliens. For desertøren er nægtelsen af krigen kun et muligt valg, hvis han indgår i fællesskaber, som kan yde modstand mod militæret, når det vil anholde desertører. For arbejdstagere er nægtelsen af den gensidige konkurrence et spørgsmål om opbygningen af fælles modstandsformer som fagforeninger eller af fælles tilpasningsformer som kooperativer. For orkanens ofre kan resiliens ikke fravælges, men højest politiseres på en måde, hvorigennem den gensidige selvhjælp bliver i stand til at stille krav om statslig hjælp, til at yde modstand mod social udrensning og i stand til at genopbygge på en mere bæredygtig måde efter katastrofen.

LITTERATUR

- Althusser, P. L. (2014). *On the Reproduction of Capitalism: Ideology and Ideological State Apparatuses*. (G. M. Goshgarian, overs.). London: Verso Books.
- Ambinder, E., & Jennings, D. M. (2013). *The Resilient Social Network @ OccupySandy #SuperstormSandy*. Falls Church, VA: Department of Homeland Security Science and Technology Directorate.
- Bloom, J., & Martin, W. E. (2014). *Black against Empire: The History and Politics of the Black Panther Party*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Böckenförde, E.-W., & Dorhn-van Rossum, G. (1978). Organ, Organismus, Organisation, politischer Körper. I O. Brunner, W. Conze, & R. Koselleck (Red.), *Geschichtliche Grundbegriffe - Historische Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag.
- Caffentzis, G. (1999). On the notion of a crisis of social reproduction: a theoretical review. *Women, Development and Labor of Reproduction: Struggles and Movements*, 153-187. Trenton NJ: Africa World Press.
- Camps-Calvet, M., Langemeyer, J., Calvet-Mir, L., Gómez-Baggethun, E., & March, H. (2015). So-
wing Resilience and Contestation in Times of Crises: The Case of Urban Gardening Movements in Barcelona. *PACO - The Open Journal of Sociopolitical Studies*, 8(2), 417-442.

- Caygill, H. (2013). *On Resistance: A Philosophy of Defiance by Caygill, Howard (2013) Hardcover*. London: Bloomsbury.
- Clausewitz, C. von. (1989). *On War*. (P. Paret & M. Howard, Trans.). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- D'Alisa, G., Forno, F., & Maurano, S. (2015). Grassroots (Economic) Activism in Times of Crisis - Mapping the redundancy of collective actions. *PACO - The Open Journal of Sociopolitical Studies*, 8(2), 328–342.
- Darwin, C. (1887). *The Autobiography of Charles Darwin*. London: Barnes & Noble Publishing.
- Esposito, R. (2011). *Immunitas: The Protection and Negation of Life*. Cambridge: Polity Press.
- Ewald, F. (1991). Insurance and Risk. I G. Burchell, C. Gordon, & P. Miller (Red.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* (s. 197–210). Chicago: University of Chicago Press.
- Fanon, F. (1968). *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press.
- Folke, C., Carpenter, S., Elmqvist, T., Gunderson, L., Holling, C. S., & Walker, B. (2002). Resilience and Sustainable Development: Building Adaptive Capacity in a World of Transformations. *AMBIO: A Journal of the Human Environment*, 31(5), 437–440. <http://doi.org/10.1579/0044-7447-31.5.437>
- Foucault, M. (1980). The Confession of the Flesh. I C. Gordon (red.), *Power/Knowledge - Selected Interviews and Other Writings* (s. 194–228). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (2000). "Governmentality", i *Power: Essential works of Foucault 1954-1984, vol.3*. London: Penguin.
- Foucault, M. (2004). *Society Must be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975-76: Lectures at the College De France, 1975 76*. (D. Macey, Trans.). London: Penguin.
- Fowler, D., & Fowler, P. G. (2002). *Lucretius on Atomic Motion: A Commentary on De Rerum Natura, Book Two, Lines 1-332*. Oxford: Oxford University Press.
- Ghiselin, M. T. (1969). *Triumph of the Darwinian Method*. Berkeley: University of California Press.
- Green, W. G. (2008). *Resistance and Resilience*. Disaster Theory Series No. 4, Pittsburgh: University of Pittsburgh.
- Grimm, V., & Wissel, C. (1997). Babel, or the ecological stability discussions: an inventory and analysis of terminology and a guide for avoiding confusion. *Oecologia*, 109(3), 323–334.
- Guevara, E. "Che." (2010). *Guerrilla Warfare: The Authorised Edition*. London: Harper Perennial.
- Gunderson, L. H., & Holling, C. S. (2002). *Panarchy: Understanding Transformations in Human and Natural Systems*. Washington DC: Island Press.
- Hansen, B. R. (2016). The Crisis Is the Organism's Mastering of Itself – A Conceptual and Practical History of the Problem of Crisis through Koselleck and Hegel. I M. Thorup (red.), *Intellectual*

- History of Economic Normativity*. London: Palgrave Macmillan.
- Hardt, M., & Negri, A. (2001). *Empire* (New Ed udgave). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hegel, G. W. F. (1991). *Elements of the Philosophy of Right*. (A. W. Wood, red., H. B. Nisbet, overs.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hirschman, A. O. (1976). On Hegel, Imperialism and Structural Stagnation. *Journal of Development Economics*, 3, 1–8.
- Hobbes, T. (1998). *Leviathan*. (J. C. A. Gaskin, red.). Oxford: Oxford University Press.
- Holling, C. S. (2001). Understanding the Complexity of Economic, Ecological, and Social Systems. *Ecosystems*, 4(5), 390–405.
- Homeland Security Council (2007). *National Strategy for Homeland Security*. Washington DC.
- Hopkins, R. (2014). *The Transition Handbook: From Oil Dependency to Local Resilience*. White River Junction, VT: UIT Cambridge Ltd.
- Johnson, C. (2011). *The Neoliberal Deluge: Hurricane Katrina, Late Capitalism, and the Remaking of New Orleans*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Kant, I. (2004). Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Purpose. I H.B. Nesbit (overs.), *Political writings* (2. Udg., s. 41–53). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lorey, I. (2011). *Figuren des Immunen: Elemente einer politischen Theorie*. Zürich: diaphanes.
- Lucretius, T. C. (2001). *On the Nature of Things*. (M. F. Smith, overs.). Cambridge, MA: Hackett Publishing Co, Inc.
- Macpherson, C. B. (1962). *Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke*. Oxford: Oxford University Press.
- Malthus, T. (2008). *An Essay on the Principle of Population*. (G. Gilbert, red.). Oxford: Oxford University Press.
- Marx, K., & Engels, F. (1972). Manifest der Kommunistischen Partei. I *Karl Marx/Friedrich Engels - Werke* (Vol. Band 4). Berlin: Dietz Verlag. Hentet fra <http://www.marxisme.dk/arkiv/marx-eng/1848/manifest/>
- Mbembe, A. (2001). *On the Postcolony*. Berkeley: University Press Group Ltd.
- Mills, C. W. (2014). *The Racial Contract*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Mohandesi, S., & Haider, A. (Red.). (2015). *Social Reproduction* (5). Viewpoint Magazine.
- Neocleous, M. (2013). Resisting Resilience. *Radical Philosophy*, 178, april. Retrieved from <http://www.radicalphilosophy.com/commentary/resisting-resilience>
- Newton, H. P. (2009). *Revolutionary Suicide*. New York: Penguin Books.
- Newton, S. I. (1729). *The Mathematical Principles of Natural Philosophy*. (J. Machin, red.). London:

B. Motte.

- Offe, C. (1984). *Contradictions of the Welfare State*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Osborne, P. (2011). *The Politics of Time: Modernity and Avant-Garde* (2. Udg.). London: Verso.
- Pateman, C. (1988). *The Sexual Contract*. Stanford, CA.: Stanford University Press.
- Rousseau, J.-J. (1782). *Du contrat social: ou Principes du droit politique*. Paris: Cazin.
- Schmitt, C. (2010). *Theorie des Partisanen.: Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*. (7. Udg.). Berlin: Duncker & Humblot.
- Sismondi, J. C. S. de. (1991). *New Principles of Political Economy*. Piscataway, NJ: Transaction Publishers.
- Smith, A. (1904). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. (E. Cannan, red.) (5. Udg.). London: Methuen & Co., Ltd.
- Sowell, T. (1972). Sismondi: A Neglected Pioneer. *History of Political Economy*, 4(1), 62–88.
- Spencer, H. (1873). *Social Statics; Or, The Conditions Essential to Human Happiness Specified, & the First of Them Developed*. New York: D. Appleton & Company.
- Spencer, H. (1907). *Essays, Scientific, Political, and Speculative*. New York: D. Appleton & Company.
- Sreedhar, S. (2010). *Hobbes on Resistance: Defying the Leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tse-Tung, M. (2005). *On Guerilla Warfare*. (S. B. Griffith, overs.). Mineola, NY: Dover Publications Inc.
- Turner, J. S. (2013). Homeostasis and the Forgotten Vitalist Roots of Adaptation. In S. Normandin & C. T. Wolfe (Red.), *Vitalism and the Scientific Image in Post-Enlightenment Life Science, 1800-2010*. Springer Science & Business Media.
- Walker, B., & Salt, D. (2012). *Resilience Thinking: Sustaining Ecosystems and People in a Changing World*. Washington DC: Island Press.
- Walker, J., & Cooper, M. (2011). Genealogies of resilience From systems ecology to the political economy of crisis adaptation. *Security Dialogue*, 42(2), 143–160.

